

Branimir Janković, prof.
KRITIČKA OCJENA
DOPRINOSA STJEPANA
ANTOLJAKA (1909.-1997.)
HISTORIJI HRVATSKE
HISTORIOGRAFIJE:
POVODOM 100.
GODIŠNJICE ROĐENJA¹

Stjepan Antoljak je opsežnom knjigom *Hrvatska historiografija do 1918.* (sv. I-II, Zagreb 1992.; 2. dopunjeno izdanje pod naslovom *Hrvatska historiografija 2004.*), tim više što je riječ o jedinoj knjizi o pregledu hrvatske historiografije, zaslužio iscrpnije problematiziranje, na koje njegova knjiga nije naišla. Potrebno je to učiniti u sklopu ispitivanja tradicije proučavanja povijesti hrvatske historiografije u hrvatskoj historiografiji, što neminovno podrazumijeva i naznačavanje smjerova u kojima bi se to proučavanje moglo dalje kretati. Kritičko vrednovanje dijela Antoljakova opusa, koji se odnosi na povijest historiografije, pri čemu ću istaknuti ono što smatram vrijednim doprinosom, kao i ono što, prema mome mišljenju, zaslužuje kritiku, potrebno je i zbog toga jer se u hrvatskoj historiografiji o pojedinim povjesničarima govori najčešće samo u prigodnim trenucima, kada se uglavnom ističu samo pohvale, bez dubljeg ulaženja u pripadajuću problematiku. S druge strane, u onim prigodama u kojima se nastupa više kritički, u prvom planu najčešće nisu autorov konceptualizacijski pristup ili teorijska pitanja koja proizlaze iz njegova rada. Uz ispitivanja teorijsko-istraživačkih pristupa pojedinih povjesničarki i povjesničara u kontekstu europske historiografije, treba istaknuti da napose nedostaju radovi koji bi propitivali doprinos pojedinih autorica i autora historiji historiografije, odnosno promatrali ih kroz pitanja teorije historije, također u kontekstu postignutih spoznaja u europskoj i dijelu svjetske historiografije.

Iako je moj tekst o Antoljaku također nastao kao prigodni tekst i pripada historiografskom žanru prigodnog napisa o pojedinom autoru, pri čemu ću ostati u konvencijama toga žanra pa ću pregledno iznijeti podatke iz Antoljakova životopisa, pokušat ću ga, kao što sam najavio, ispuniti i nešto kritičnijim odnosom prema autoru (ta će se kritika odnositi samo na stručna pitanja iz povijesti historiografije), ali i određenim programatskim napomenama o poddisciplini historije historiografije unutar hrvatske historiografije, koje će biti vidljive već prilikom kritiziranja pojedinih Antoljakovih konceptijskih postavki. Samo to isticanje žanrovske pripadnosti moga teksta o Antoljaku je implicitno problematiziranje dijela Antoljakove knjige u kojoj on gotovo da uopće nije razmatrao žanrovska obilježja pojedinih djela iz povijesti hrvatske historiografije. Moram svakako napomenuti da, iako je većina napisa povodom različitih Antoljakovih obljetnica mahom pozitivna i ne upušta se u problematiziranja, moj tekst, naravno, nije prvi koji se kritički odnosi prema S. Antoljaku. Antoljakov opus već se susreo s polemičkim navodima Nade Klaić, Jaroslava Šidaka, Mirjane Gross, Petra Korunića i drugih, ali će moj prilog naglasak staviti na iscrpnije propitivanje Antoljakova doprinosa historiji hrvatske historiografije.

Stjepan Antoljak rođen je 1909. u Doboju. Pohađao je školu u Sarajevu, Vinkovcima i Zagrebu, a studij povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, na kojem je diplomirao 1930., a doktorirao 1934. godine. Od 1938. je asistent F. Šišiću, G. Novaku i Lj. Hauptmannu na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a te je godine objavio i svoju disertaciju. Godine 1941. postaje docent na predmetu Hrvatska povijest novog doba. Za vrijeme NDH objavio je knjige *Pregled hrvatske poviesti* (Zagreb 1942) i *Dalmatinsko pitanje kroz viekove* (Zagreb 1944), a surađivao je i na knjizi *Poviest Hrvata* (1943). Nakon Drugog svjetskog rata prelazi 1946. na mjesto direktora Državnog arhiva u Zadru. Godine 1953. odlazi na mjesto arhivista u Državnom arhivu u Rijeci. Objavljuje zatim svoju sljedeću knjigu *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj* (Zagreb 1956). Ta je knjiga zanimljiva u kontekstu marksističke historiografije, odnosno hrvatske historiografije za vrijeme socijalističke Jugoslavije. U sklopu složenog pitanja u kojoj je mjeri tadašnja hrvatska historiografija bila marksistička, odnosno koliko je uspjela potaknuti bavljenje temama iz ekonomske i socijalne povijesti, treba navesti da je tema društvenih pokreta i buna u marksističkom učenju bila popularna tema, o čemu govori niz djela u europskoj i hrvatskoj historiografiji marksističkog okvira. S obzirom na hrvatsku historiografiju, tu možemo uz Antoljaka spomenuti i djela F. Čulinovića (*Seljačke bune u Hrvatskoj*, Zagreb 1951), N. Klaić (*Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI i XVII stoljeću*, Beograd 1976), J. Adamčeka (*Bune i otpori*, Zagreb 1987) i drugih. Treba naglasiti da te teme ne treba promatrati samo u kontekstu ideologizacije toga razdoblja već imati na umu da je to historiografski potpuno legitimna i potrebna tema. Ako s gledišta postojanja različitih pristupa unutar historije kao discipline ne gledamo na marksističku historiografiju *a priori* negativno i uvažavamo različite razine njezine realizacije u sovjetskoj, jugoslavenskoj i zapadnoeuropskim historiografijama, možemo primijetiti da su neke njezine postavke potaknule nove pristupe i teme, a jedna od njih su „bune i otpori“, što je s obzirom na hrvatsku historiografiju i pitanja marksizma još

potrebno istraživati i pokušati vrednovati. To navođenje Antoljakova djela *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj* u kontekstu sličnih tema potaknutih marksizmom konfrontiranje je s njegovim riječima u *Renesansi hrvatske historiografije* iz 1996. u kojima navodi da se „u tzv. Jugoslaviji puno važnosti pridavalo, zbog ideološko-marksističkih razloga, gospodarskoj povijesti, u čijem pisanju su hrvatski ekonomski povjesničari imali dosta zapaženi udio“, ali je ona „rađena na osnovi prozirnih razloga i potreba“ pa „[z]bog toga naša država takvu vrstu povijesti više ne treba i mora je iz temelja mijenjati da se sastavi voluminozna hrvatska gospodarska povijest“.²

Godine 1956. Antoljak je izabran za izvanrednog profesora na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Skopju pa se počinje baviti i makedonskom povijesti. Godine 1963. prelazi na Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini, a 1969. na Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zadru, gdje je radio do umirovljenja 1979. godine. Pored navedenih knjiga napisao je i knjige o makedonskoj povijesti i pomoćnim povijesnim znanostima te objavio izvore za srednjovjekovnu povijest jugoslavenskih naroda.³

Iz tih je najosnovnijih biografskih podataka moguće zaključiti da je Antoljak znanstveno participirao u širem jugoslavenskom prostoru (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Makedonija, Kosovo), što je vidljivo i u njegovom istraživačkom radu i pisanju o povijesti historiografije. Zahvaljujući zaposlenju u arhivskim ustanovama, Antoljakov rad obilježava i neumorno istraživanje različitih domaćih i inozemnih arhiva te zasnivanje tekstova na brojnim arhivskim podacima,⁴ što u njegovom slučaju nosi i određene konceptijske problematičnosti, koje možemo primijetiti u njegovom radu te u doprinosu historiji historiografije. Pogledom na Antoljakovu bibliografiju moguće je uvidjeti da se bavio različitim temama, kojima je teško naći zajedničko tematsko obilježje. Neću ulaziti u dublju analizu Antoljaka kao povjesničara srednjeg i ranog novog vijeka, tek ću napomenuti da ga možemo okarakterizirati kao tzv. tradicionalnog povjesničara. Taj je pojam često u upotrebi i za pojedine povjesničare znači različito te se s vremenom mijenja njegovo znanje, pri čemu osobno u ovom tekstu imam na umu pretežno oslanjanje na događajnu povijest, odnosno nizanje povijesnih događaja bez pokušaja objašnjavanja šireg povijesnog razvoja, zatim neotvaranje novih tematskih područja istraživanja, čemu je moguće pridodati i nepostojanje konceptualizacije u radovima te nerefiriranje na kretanja u suvremenoj historiografiji. I autori koji su o Antoljaku pisali pohvalno, navodili su da je bio posljednji pripadnik tradicionalne historiografije Šišićeve škole.⁵ Ti su autori izdvojili razne Antoljakove članke kao doprinos proučavanju hrvatske povijesti srednjeg i ranog novog vijeka, pri čemu knjiga *Hrvati u prošlosti: izabrani radovi* (Split 1992) predstavlja izbor Antoljakovih članaka o toj tematici, ali čini mi se da je za praćenje dinamičnosti hrvatske historiografije nakon 1945. zanimljivo istaknuti dugotrajnu polemiku o tekstu *Pacta conventa* koju je potaknula Nada Klaić tvrdeći da je riječ o kasnijem falsifikatu. Ta je polemika, primjerice, samo na stranicama *Historijskog zbornika* trajala dvadesetak godina, a uz N. Klaić sudjelovali su i Oleg Mandić, Josip Lučić i Bogo Grafenauer.⁶ Pridružio joj se, između ostalih, i Stjepan Antoljak, napose knjigom *Pacta ili Concordia od 1102. godine* objavljenom 1980. godine.

Ostavljajući, dakle, po strani ocjenjivanje Antoljakova doprinosa proučavanju hrvatske povijesti u srednjem i ranom novom vijeku, treba istaknuti da je Antoljak

opsežnim djelom *Hrvatska historiografija do 1918.* dao važan prilog poddisciplini historije historiografije u hrvatskoj historiografiji. O povijesti hrvatske historiografije pisali su prije njega F. Šišić i J. Šidak, koji, međutim, nisu svoja istraživanja proširili i objavili kao knjigu, čime Antoljakovo djelo dobiva na dodatnoj važnosti. S. Obad najavio je njegovo „kapitalno djelo“ u knjižici o Antoljaku 1984., kada je rukopis i bio predan u tisak.⁷ Epitet kapitalnog djela Obad ponavlja i 2003., navodeći da je Antoljak na tom životnom djelu radio „gotovo pola stoljeća“ i da se ono temelji na izvornoj građi iz hrvatskih i inozemnih arhiva, ističući: „Ova knjiga je prva takve vrste u nas, pionirski rad, i spada među kapitalna djela hrvatske povijesne znanosti.“ Obad je napomenuo i da će djelo korisno poslužiti istraživačima kao prva informacija o hrvatskim povjesničarima te izvor i poticaj za „cjelovitu obradu bilo kojega povjesničara među njima“.⁸ Mladen Švab istaknuo je povodom Antoljakove smrti u *Vijencu* 1997. da to Antoljakovo životno djelo, koje je pripremao skoro pola stoljeća, „obaseže gotovo tisuću stranica s iscrpnim znanstvenim aparatom“, a „s obzirom na obrazovanje i širinu poznavanja hrvatske historiografije koje je potrebno za izradbu takva djela, jedva da će se bilo koji pojedinac usuditi ponoviti ga“. Švab napominje „da osim kurtoaznih prikaza ta knjiga nije doživjela ozbiljniju ocjenu“, što „pokazuje koliko je erudicije i kako je golem trud bilo potrebno uložiti u to djelo“.⁹ Nakladnik *Matica hrvatska* drugo je izdanje najavljivao riječima da je to Antoljakovo životno djelo najopsežnija, najcjelovitija i „zapravo jedina prava sinteza hrvatske povijesne znanosti“. Istaknuo je da je knjiga na znanstveno-popularan način donijela brojne podatke o piscima i djelima i zaključio: „Uloživši u nju gotovo 50 godina znanstvenoga rada, Antoljak je napisao kanonsko djelo hrvatske povijesne znanosti koje, zasigurno, još dugo vremena neće biti nadmašeno.“¹⁰ Drago Roksandić, pak, pišući o historiografiji o hrvatskom ranom novom vijeku povodom Prvog kongresa hrvatskih povjesničara 1999., ističe važnost različitih pokušaja „sustavnog i što iscrpnijeg izlaganja hrvatske historiografske baštine“, što vrijedi i za Antoljakovo djelo *Hrvatska historiografija do 1918.* te navodi: „Iako je rad moguće kritički vrednovati s različitih stajališta, neupitno je da je to prvi sustavan pregled radova pisaca hrvatske povijesti u više nego polutisućljetnom trajanju.“¹¹ Taj Roksandićev napis, za razliku od gorenavedenih zapisa, pored navođenja vrijednosti toga djela, može uputiti i na njegovo kritičko problematiziranje, što ću ovdje pokušati što iscrpnije učiniti.

Djelo *Hrvatska historiografija do 1918.* obuhvaća autore od srednjeg vijeka do 1918. koji su pisali o hrvatskoj povijesti. Prema Antoljakovim riječima, „obuhvaćene su Dalmacija, Hrvatska, Istra, Bosna i Hercegovina, u kojima su ti pisci živjeli ili kao domaći sinovi ili kao stranci koji su makar i nakratko u tim zemljama boravili ili pak o povijesti tih zemalja pisali.“¹² Treba reći da o srednjovjekovnim autorima Antoljak piše na svega pet stranica te da zapravo počinje od autora iz 15. stoljeća, a iscrpnije piše tek o onima od 17. stoljeća. Tome je tako zbog Antoljakove koncepcije, odnosno njegova shvaćanja srednjovjekovnih autora samo kao pisaca, a ne i povjesničara. Tako je npr. Toma Arhiđakon samo pisac, a ne predstavnik europskog obrasca srednjovjekovne historiografije.¹³ U tom Antoljakovom shvaćanju presudnu je ulogu imao cjelokupni

naglasak njegova djela u kojem ga zanima samo koliko autori daju relevantne podatke koji postaju izvorna građa za hrvatsku povijest. Kod Antoljaka ne postoji mogućnost da srednjovjekovni autori postanu predmet zasebne analize koja će uvažavati shvaćanje povijesti i historije kao discipline u srednjem vijeku. Također, iako je u naslovu djela navedeno obrađivanje razdoblja do 1918., iz teksta je vidljivo da Antoljak u djelo uključuje autore koji su umrli do te godine pa ne obrađuje, primjerice, Vjekoslava Klaića i Ferdu Šišića, čime se ostvarena cjelokupnost pregleda hrvatske historiografije od srednjeg vijeka do 1918. treba uzeti uvjetno.

„Svatko tko se želi baviti poviješću hrvatskoga naroda kao znanošću, mora se ponajprije upoznati s razvitkom hrvatske historiografije, jer će iz toga dobiti jasan uvid u historijsku metodu prošloga vremena i ujedno postići opširan pregled i objektivnost u izučavanju tuđih mišljenja i ideja.“¹⁴ Tom rečenicom Antoljak započinje predgovor djelu te u fusnoti upućuje na Šišićovo djelo *Priručnik izvora hrvatske historije* (I/1, Zagreb 1914), na koje se referiraju te misli. Započinjanje knjige parafraziranjem F. Šišića karakteristično je za djelo *Hrvatska historiografija do 1918.* jer se Antoljak uvelike služi Šišićevim ocjenama u vrednovanju određenog autora i procjenjivanju vjerodostojnosti pojedinog djela kao izvora povijesne građe. Pritom Antoljak, iako je to naveo u citiranoj rečenici, ni najmanje u djelu ne proučava „historijsku metodu prošloga vremena“.¹⁵ Naglasak je samo na prikupljanju podataka o raznim autorima i ocjeni korisnosti iznesenog izvornog gradiva pojedinog autora, što ukupnu spoznajnu i teorijsku vrijednost čitave knjige uvelike osiromašuje. Antoljak je u tom pozivanju na Šišića htio ispraviti Šišićovo mišljenje da hrvatska historiografija počinje u drugoj polovici 17. stoljeća i pomaknuti to na 15. stoljeće. Nije problem, naravno, u Antoljakovom slijedenju Šišićevih temelja koje je postavio proučavanju pojedinih hrvatskih povjesničara, već u tome što se Antoljak koncepcijski i vrijednosno oslanja na Šišića nakon više od pola stoljeća te time preuzima i Šišićovo shvaćanje historije kao discipline i onih okvira u kojima je Šišić shvaćao historiju historiografije. Obojica tako naglašavaju povjesničare koji su doprinijeli budućoj znanstvenoj historiji, bili kritični prema izvorima itd., ali ne uvažavaju brojne povjesničare koji su različito shvaćali historiju i to u kontekstu svoga vremena. Treba kratko napomenuti da je moderna historija kao znanstvena disciplina kakvu danas poznajemo zapravo mlada disciplina definitivno oblikovana tek tijekom 19. stoljeća,¹⁶ a da je historija od antike pa do 19. stoljeća bila primarno smatrana pripovjedačkom disciplinom s izraženim književnim oblikovnim elementima. Antoljak je pored oslanjanja na Šišića u ocjenjivanju pojedinih autora koje je Šišić obradio, što je pokušao nadopuniti već spomenutim pomicanjem „početaka“ na 15. stoljeće, svoje djelo proširio brojnim podacima o raznim autorima, čime je dakako otišao puno dalje od Šišića, koji se oslanjao na manji broj autora, u skladu s kraćim opsegom svojih tekstova. Međutim, Antoljakovo značajno koncipiranje djela pomoću Šišićevih tekstova iz 1914., odnosno 1935. i 1936. nije uvažilo slojevitost povijest razvoja historije kao discipline. Načelno, svodenje pisanja pregleda povijesti historiografije od antike ili srednjeg vijeka nadalje samo na one autore ili postupke koji su doprinijeli razvoju historije kao moderne znanstvene discipline ipak je bitno reduktivno i zaobilazi svu slojevitost koja obilježava historiju kroz njezinu raznolikost povijest.

O prethodnicima na koje se mogao osloniti i o opsegu zadatka koji je preuzeo, Antoljak detaljno govori dalje u predgovoru knjizi. Navodi da „postoji vrlo malo

pokušaja pregleda ili uvida u opću ili hrvatsku historiografiju¹⁷ pa nabraja tekst F. Račkog „Nacrt hrvatske historiografije od 1835. do 1885. godine“ objavljen 1885., zatim Šišićev „Pregled historiografije hrvatske“ u knjizi *Priručnik izvora hrvatske historije* (Zagreb 1914), također i Šišićev tekst „Hrvatska historiografija od XVI do XX stoljeća“ u dva godišta *Jugoslavenskog istoriskog časopisa* 1935. i 1936. godine. Spominje zatim Šidakov doprinos proučavanju povijesti historiografije u raznim enciklopedijskim natuknicama, tekstovima u *Historijskom zborniku* i drugdje.¹⁸ Antoljak konstatira kako su svi navedeni tekstovi nepotpuni jer ne obuhvaćaju preostale autore koji su pisali o hrvatskoj povijesti pa „to ipak nije bila ona prava „Hrvatska historiografija“, koju su svi željno očekivali i koju još očekujemo“.¹⁹ Navodi kako njegova veza s područjem povijesti historiografije seže od vremena kada mu je kao docentu 1941. „povjereno da predaje (i ispituje) „Hrvatsku historiografiju“, za koju je otada sabirao izvorne podatke i građu sve do danas“²⁰ i to „o ma kojem piscu i njegovu radu, koji je ulazio u okvire hrvatske historiografije“ i tako „došao do nekih historioografa, o kojima se znalo vrlo malo ili gotovo ništa“.²¹ Iz tih je riječi vidljivo koliko je sveobuhvatan opseg Antoljakovog istraživanja, pri čemu treba odmah naglasiti da je dobro što je obradio i ukazao na mnoge druge autore pa nije sve ostalo samo na istaknutim predstavnicima hrvatske historiografije, ali je pritom u potpunosti izostala bilo kakva druga konceptualizacija pored nabranjanja što većeg broja autora i podataka o njima.

Uvod nam otkriva i druge konceptualizacijske probleme. Antoljak navodi da je historiografija „znanost koja proučava historiju razvoja ljudskog društva i otkriva zakone historijskog razvitka, a bavi se historijom proučavanja metode historijskog istraživanja“, odnosno „historiografija je povezivanje historijskih činjenica koje se odnose na jednu određenu historijsku epohu ili problem“.²² Osim što je definicija prilično zbrkana, Antoljak uopće nije pokušao primijeniti nju ili njezine dijelove na proučavane povjesničare i historiografska razdoblja. Moguće je ovdje spomenuti Antoljakov prilog raspravi između njega i M. Gross u vezi određenja pojmova „historija“ (kao discipline, odnosno svakog bavljenja poviješću), „povijest“ (kao povijesne zbilje) i „historiografija“ (kao ukupnosti napisanih historijskih djela), s čime se Antoljak nije slagao, posebno oko upotrebe pojma „historiografija“.²³ U toj raspravi prisutnoj na marginama njihovih knjiga smatram da Antoljak nije ponudio novi doprinos koji bi bio relevantan, dok sâm u ovom tekstu upotrebljavam naznačeno razlikovanje povijest/historija, premda ne isključujem da je samo definiranje pojmova koje je ponudila M. Gross moguće problematizirati, iako je važan njezin pokušaj naglašavanja razlikovanja između povijesti kao povijesne zbilje i historije kao pisanja o njoj.

Važno je dalje promotriti kako se Antoljakov pristup povijesti historiografije očituje na obradi građe. U pretežnom dijelu njegova djela nema teorijskog, disciplinarnog, žanrovskog, tematskog i komparativnog propitivanja historiografske građe pojedinog razdoblja, stoga ću ovdje i kasnije kroz tekst navesti te rijetko prisutne dijelove u kojima se osvrće na pojedine žanrovske probleme ili na razvoj europske historiografije koji je utjecao i na hrvatsku historiografiju. U kratkom osvrtu od svega nekoliko rečenica na historiografiju u starom i srednjem vijeku navodi da je „smatrana vrstom književnosti i imala je praktički značenje pouke“. Spominje da se srednjovjekovna historiografija temelji na antičkoj i kršćanskoj baštini i da su je pisali uglavnom svećenici na latinskom jeziku, dok se od 12. stoljeća počinju javljati djela na narodnim jezicima. Ističe da je

srednjovjekovna historiografija u Europi „imala različite oblike“, pri čemu misli na kronike, historije, anale, životopise i dr.²⁴ Taj kratki odlomak završava fusnotom u kojoj se upućuje na knjigu M. Gross *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi* (Zagreb 1976). Tu, prema mome mišljenju, dolazimo do jednog od temeljnih problema Antoljakove knjige. Antoljak gotovo uopće ne govori o hrvatskoj historiografiji u europskom kontekstu, ne govori o njezinim antičkim temeljima prisutnima kroz čitavu povijest historiografije, ne govori o historiografskim žanrovima, shvaćanju historije kao književnosti i kao učiteljice života pogodne za iznošenje primjera (*exempla*) istaknutih ličnosti itd. On samo promatra pojedine autore i donosi podatke o njima. Istina je da dok je Antoljak pisao djelo nije bilo „pregleda ili uvida u opću ili hrvatsku historiografiju“²⁵ kao knjiga na hrvatskom jeziku, stoga su Antoljakovo i navedeno djelo M. Gross prve knjige na tom području u hrvatskoj historiografiji, pri čemu prva govori o hrvatskoj, a druga o europskoj i američkoj historiografiji. Knjiga M. Gross, objavljena 1976, prikazivala je kretanja u suvremenoj historiografiji i predstavljala, između ostalog, važnu informaciju o povjesničarima oko francuskog časopisa *Annales*. Knjiga je bila i pregled razvoja povijesti historiografije, s naglaskom na razdoblju od 19. stoljeća nadalje, ali i s dovoljno ponuđenih informacija i problema o ranijim razdobljima i to na temelju brojne inozemne literature. Pristup M. Gross bio je potpuno suprotan od Antoljakovog. Umjesto iscrpnog pregleda svih najvažnijih djela pisanih od antike, preko srednjeg vijeka, humanizma i prosvjetiteljstva, M. Gross je govorila o shvaćanju historije u tim razdobljima. Time je dan tipološki okvir koji može poslužiti da se tako promatra bilo koje djelo iz navedenog razdoblja. Iako je dijelove toga okvira kratko citirao kod navođenja primjerice konteksta europske srednjovjekovne historije, Antoljak je naglasak stavio na donošenje što iscrpnijih podataka o piscima bez pokušaja ikakvog tipološkog razvrstavanja njih ili njihovih djela. Antoljak je svoje djelo predao u tisak 1984. pa možda možemo reći da je – zbog činjenice da je skupljao podatke desetljećima – izlazak knjige M. Gross 1976. bio prekasno da bi bilo što od toga mogao primijeniti, ako je to, naravno, smatrao relevantnim. To je svakako šteta, tim više što je M. Gross u toj knjizi vrlo malo prostora posvetila hrvatskim povjesničarima.²⁶ Taj prigovor o nepromatranju pojedinog hrvatskog povjesničara u europskom kontekstu razvoja historiografije može se uputiti i nekim kasnijim tekstovima u hrvatskoj historiografiji koji govore o pojedinim hrvatskim povjesničarima. Nakon tih općenitih razmatranja o koncepciji koju je Antoljak primijenio u svome djelu, sada ću detaljno analizirati njegovo opsežno djelo kako bi se navedeni problemi oslikali dodatnim primjerima, iz čega će se moći uočiti problematičnosti i okrnjena slika koju ostavlja njegov pristup pukog nizanjanja podataka o povjesničarima i njihovim djelima.

Antoljak je građu povijesti hrvatske historiografije kronološki podijelio na 14 poglavlja, dakle od srednjeg vijeka do 1918. godine. Unutar svakog razdoblja građu je još podijelio geografski prema regijama i gradovima. Njegov kronološki i geografski pristup može biti predmet različitih rasprava, pri čemu treba istaknuti da preko kronologije koju je postavio čitatelji ne mogu dobiti dojam o historiografskim diskontinuitetima i kontinuitetima unutar pojedinih razdoblja, odnosno što je u razvoju historiografije bitno novo, a što je još uvijek prisutno. S druge strane, geografski pristup u Antoljakovoj izvedbi ne ocrta povezanosti, ne objašnjava sličnosti ili historiografske posebnosti pojedinih regija pa ne izdvaja da su u različitim regijama prisutni npr. isti

historiografski problemi ili obilježja. Iako kasnija razdoblja uglavnom nose kronološke nazive, prva tri poglavlja imaju odrednicu feudalizam, npr. Doba ranog i razvijenog feudalizma do početka 15. stoljeća, Početak propadanja feudalizma u 15. i početkom 16. stoljeća, Vrijeme krize feudalnog društva od 16. do 17. stoljeća, pri čemu su ti naslovi potpuno neprimjereni predstavljenoj građi, odnosno njihova moguća veza uopće nije eksplicirana. Davanje naslova prema feudalizmu posljedica je pisanja djela za vrijeme marksizma kao okvira hrvatske historiografije, imajući na umu da je autor djelo predao u tisk 1984., a objavljeno je tek 1992. godine. Svako veliko kronološko poglavlje počinje kratkim uvodom, a zatim slijede geografska podpoglavljja (npr. Gornja Hrvatska, Dalmacija, dalmatinski gradovi, Istra, Bosna i Hercegovina). Ti su uvodi, prema mome mišljenju, nerijetko povijesno pojednostavljeni,²⁷ međutim najveći je problem što uopće ne govore o samom razvoju historije. Tako autor redovito navodi da su prilike u kojima se razvijala hrvatska historiografija složene, pri čemu uglavnom misli samo na političke prilike. Time uopće nije uzet u obzir čitav niz drugih aspekata koji utječu na razvoj historiografije. To potvrđuje, naprimjer, sljedeća rečenica: „Uspoređujući s razvojem europske srednjovjekovne historiografije, na Balkanu – tome vjekovima uzavrelom teritoriju preko kojega su prohujali razni vjetrovi – historiografski je rad počeo sa zakašnjenjem uslijed složenih političkih prilika.“²⁸ Iz toga možemo pomisliti da će autor uspoređivati hrvatsku historiografiju s europskom, premda to dakako ne čini, o čemu svjedoči cjelokupno njegovo djelo. U vezi s tom rečenicom treba napomenuti da je, imajući u vidu njegovo djelo, moguće uočiti da Antoljak pri spominjanju europske historiografije ne misli na obilježja npr. srednjovjekovne historiografije (tematiku prožetu kršćanstvom, isticanje primjera istaknutih ličnosti, najraširenije žanrove, strukturu i pravila sastavljanja historijskih djela u kojima su dominirali antički uzori, položaj historije kao dijela književnosti itd.), već samo na zaostajanje kvantitativne produkcije u hrvatskoj historiografiji, što je i jedini mogući zaključak ako se za kriterij uzmu političke prilike. Vodimo li se, pak, usporedbom obilježja djela koja su vrijedila za historiju kao disciplinu u srednjem vijeku, moći ćemo zaključiti da su hrvatska srednjovjekovna djela dio obrazaca europske srednjovjekovne historiografije. Dijelovi, pak, navedene rečenice koji spominju „uzavreli Balkan“ svjedoče o uvelike neprimjerenom načinu na koji Antoljak prikazuje političke prilike u uvodima poglavlja.

Obradu srednjeg vijeka Antoljak započinje Konstantinom Porfirogenetom, koji je u poglavlju djela *De administrando imperio* donio podatke o povijesti Hrvata, pa Antoljak ističe da je to prva „Povijest Hrvata“.²⁹ Spominje zatim popa Dukljanina, Tomu Arhiđakona, Mihu Madijeva i druge autore, ali oni nisu predmet zasebne analize, već se vrednuju samo po tome koliko donose vrijednih podataka o hrvatskoj povijesti.³⁰ To je načelo Antoljak primijenio na cjelokupno djelo pa tu, ponavljam, nema npr. analize žanrovskih obilježja ili strukture nekog srednjovjekovnog djela, već su u prvom planu samo izvorni podaci koje djelo pruža. To je, naravno, prilično usko shvaćanje povijesti historiografije i možemo ga povezati s Antoljakovim naglašavanjem arhivske građe i rada, o čemu ću kasnije više govoriti.

Hrvatsku historiografiju ranog novog vijeka stavlja u kontekst turskih osvajanja i kratko uspoređuje s europskom humanističkom historiografijom citirajući F. Šišića, M. Gross i Fr. Zurbonsena, navodeći novo shvaćanje talijanske humanističke

historiografije i njezino nasljedovanje grčkih i rimskih povjesničara, pisanje o užoj domovini i sekularizaciju te postupno oblikovanje kritike izvora, odnosno kritičke historiografije.³¹ To je, dakako, relevantan europski okvir u kojem treba promatrati hrvatsku historiografiju, što Antoljak ne čini, a pogotovo za kasnija razdoblja ne govori gotovo ništa o tom europskom kontekstu. Antoljaku je u predstavljanju hrvatske historiografije važnije naznačiti da „hrvatska historiografija počinje zapravo u 15. st., a ne u 16. ili 17. stoljeću kako je tvrdio Šišić, a za njim su se onda povodili i drugi“,³² premda to vremensko pomicanje i dalje ostaje u kategorijama uskog promatranja historije i ispušta srednjovjekovnu historiografiju kao ravnopravno historiografsko razdoblje s vlastitim historiografskim modelima i shvaćanjima historije i povijesti uopće. Antoljak uočava kod humanističkih autora npr. pristranost te donosi pokoji podatak o nasljedovanju antičkih autora, ali to ne eksplicira niti stavlja u širi kontekst razvoja historije. Kada navodi, primjerice, podatak da su Talijana Bonfinija zvali „ugarskim Livijem“ i da, je poput Livija, razdjelio svoje djelo na dekade, preko toga prelazi pa ne spominje kakav su status tada imali antički autori. Treba napomenuti da su antički povjesničari smatrani nedostižnim uzorima koje se pokušavalo nasljedovati u tolikoj mjeri da se prema strukturi njihovih djela oblikovalo vlastito djelo, pa čak i oponašalo opise pojedinih osoba i događaja.³³ Nasuprot isticanju tih strukturno iznimno važnih odrednica, Antoljak samo zaključuje da u nekim dijelovima Bonfinijeva djela „ima mnogo dragocjenih podataka i za ugarsku i za hrvatsku povijest“.³⁴ I prema tom slučaju možemo zaključiti da je u Antoljakovom djelu propuštena prilika da se, ako ne vlastitim uvidima, a onda pomoću knjige M. Gross ili drugih djela inozemne historiografije, pokuša na primjeru hrvatske historiografije interpretirati autore i djela iz gledišta same historije kao discipline. Ako je djelo M. Gross objavljeno prekasno da bi Antoljak mijenjao svoju koncepciju, mogao se poslužiti poznatim djelom Eduarda Fuetera *Geschichte der neueren Historiographie. Handbuch der mittelalterlichen und neuen Geschichte* (München – Berlin 1911), kojim se koristila i M. Gross ili kasnije Miroslav Kurelac (u talijanskom prijevodu) za pisanje knjige *Ivan Lučić Lucius: otac hrvatske historiografije* (Zagreb 1994). Ovako je kod Antoljaka izostala konceptualizacija koja bi vodila računa o kontinuitetu strukturnih obilježja historije kroz njezin cjelokupni razvoj, ali i o osobitostima prisutnima u pojedinim razdobljima, što je moguće pratiti jedino u usporedbi s europskim historiografskim kontekstom.

S obzirom na obradu drugih autora, Antoljak o Ludoviku Crijeviću Tuberonu navodi da, osim što djelo donosi brojne podatke, sadrži i fiktivne govore te ističe da su ga zvali dubrovačkim Salustijem,³⁵ ali te posljednje dvije tvrdnje ne eksplicira ili generalizira. Tu su posebno važni fiktivni govori koji su u historijskim djelima prisutni od antike do duboko u rani novi vijek i svjedoče o povezanosti historije i književnosti, odnosno retorike, te time govore o drugačijim očekivanjima koje je pojedino vrijeme imalo od historije. Pritom je pružanje podataka koji mogu poslužiti modernim znanstvenim povjesničarima kao izvorna građa o političkoj povijesti ili sl., što je Antoljaku primarna procjena zadržavanja vrijednosti pojedinog autora sve do naših dana, tadašnjim piscima historije bilo rubno, posve u skladu s premodernim i predznanstvenim shvaćanjem historije i povijesti.

Što se tiče same strukture obrade unutar potpoglavlja, Antoljak prvo donosi detaljan životopis pojedinog povjesničara pa onda govori o njegovim djelima. Pri

iznošenju životopisa ulazi u detalje, npr. u raspravljanju o podrijetlu nekog autora ili navođenju događaja iz autorova života, ali nedovoljno obraća pažnju na ono što bi moglo biti važno za historiografski aspekt autorova rada. U obradi djela samo prepričava sadržaj djela, bez analize različitih historiografskih obilježja, tako da djela promatra samo kao izvor za hrvatsku povijest, ne i kao primjer historiografije toga vremena. Ta pretpostavka ima za posljedicu priličnu selektivnost u prikazu inače slojevite povijesti hrvatske historiografije. Prilikom obrade autora iz 16. stoljeća, o Frani Petriću i njegovom spisu *Deset dijaloga o povijesti* piše samo u fusnoti, što proizlazi iz njegove postavke da taj spis nije izvor za hrvatsku povijest. Međutim, time se zanemaruje da je to važna rasprava o povijesti kakvih u hrvatskoj historiografiji nema puno i koja je slična drugim djelima europskog humanizma.³⁶ U obrađivanju hrvatske historiografije ranog novog vijeka Antoljak i dalje ne problematizira tada prisutne žanrove poput kronika, biografija i dr., niti govori o drugim aspektima historiografije. Navodi da je kronika A. Vramca strukturirana prema šest doba i da započinje od početka svijeta,³⁷ ali to ne stavlja u kontekst europske historiografije, odnosno činjenice da je to uobičajeno još od srednjovjekovne historiografije.³⁸ Bez obraćanja pažnje na taj europski historiografski kontekst, puno toga od obrađenih hrvatskih povjesničara ostaje reduciranije i lokalnije nego što je bilo.

U prikazu 17. stoljeća Antoljak također pokazuje zanemarivanje retoričkog aspekta historije, što vrijedi i za ostale dijelove njegove knjige. Navodi npr. podatak da je jedno Mrnavičevo djelo „napisano u dijaloškoj formi“,³⁹ što je očiti dokaz prisutnosti retorike, no to Antoljak ne uočava i prelazi preko toga bez ikakva komentara. Koliko je retorika prisutna u historiji tog razdoblja možemo vidjeti i prema analizi Carla Ginzburga Valline kritike Konstantinove darovnice u kojoj se ističe da je prvi dio spisa Lorenza Valle, u kojem se osporava autentičnost tzv. Konstantinove darovnice, napisan u obliku fiktivnog dijaloga između Konstantina i pape Silvestra, pa u „istom djelu supostoje retorika i filologija, fiktivni dijalog i minuciozna rasprava o dokumentiranim dokazima“.⁴⁰ Antoljak i kod obrade drugih autora samo registrira, primjerice, da je Istvanffy prozvan „mađarskim Livijem“ jer je pisao stilom tog antičkog povjesničara,⁴¹ ali preko toga opet prelazi i ne izvodi nikakve zaključke koliko je prisutnost antičkih autora u kasnijim historijskim djelima važna historiografska tema bez koje ne možemo razumjeti obilježja predmoderne historije.

U obradi 18. stoljeća navodi da s Tomom Kovačevićem „počinje dugi niz hrvatskih katoličkih svećenika, koji su u prvom redu gajili hrvatsku historiografiju i dali joj uglavnom pravac i smjer, stekavši za njen razvitak velike zasluge“,⁴² ali ne posvećuje dodatnog prostora obrazovnoj i profesijskoj strukturi hrvatskih pisaca o povijesti. Usprkos zaključku da je Vitezović „tipičan polihistor 17. i 18. st.“,⁴³ Antoljak ne obrađuje pitanje polihistorizma kod hrvatskih povjesničara, odnosno promjene koje doživljava u 19. stoljeću pojavom profesionalizacije u bavljenju historijom, kada za profesionalno pisanje o povijesti postupno više nije dovoljno biti po profesiji samo svećenik, pravnik, književnik već je potrebno imati i specijalizirano povjesničarsko obrazovanje. I ti primjeri svjedoče da je Antoljak ostao samo na navođenju podataka o određenim povjesničarima, bez pokušaja širih objašnjavanja, sintetiziranja i problemskog konceptualiziranja gradiva. Kada govori o 18. stoljeću, navodi i da su hrvatski i ugarski povjesničari toga vremena „radili i nadalje u duhu škole benediktinca J.

Mabillona⁴⁴ te je istaknuo njegovo djelo *De re diplomatica* iz 1681. godine. Slično je vrlo kratko spomenuo u fusnoti i kod pisanja o Ivanu Lučiću, kada je uputio na Bollandi i Mabillona u kontekstu historijske erudicije, pozivajući se na knjigu M. Gross.⁴⁵ To je ipak nedovoljno i bez ikakve daljnje eksplikacije i širih zaključaka.⁴⁶ Ti primjeri mogu svjedočiti o Antoljakovim nedovoljnim pokušajima navođenja europskog konteksta, pri čemu treba reći da je šteta da Antoljak kao poznavatelj istraživačkog rada u arhivu i predavač pomoćnih povijesnih znanosti nije u djelu ispitaio recepciju historijske erudicije kao preteče modernih pomoćnih znanosti i kritike izvora u hrvatskoj historiografiji. Nakon navedene rečenice u kojoj spominje Mabillona, dolazi sljedeća Antoljakova rečenica: „Zato nije ni čudo da je historiografija epohe racionalizma, druge polovice 18. st. koju je inaugurirao Voltaire (1694-1778) i Gibbon (1737-1794) proslavio, u Hrvatskoj i Ugarskoj prošla bez ikakvog utjecaja.“⁴⁷ koja je prilično nejasna i ne otkriva na što točno autor misli. Sve to potvrđuje da Antoljak, kada na malom broju mjesta u knjizi spomene europski kontekst, čini to prilično oskudno, uvelike neodgovarajuće i bez pokušaja primjene na obradu hrvatskih povjesničara. Dobiva se dojam da su takve rečenice nadopisane i potpuno u drugom planu pored obilne građe pa možemo zaključiti da uvažavanje konteksta razvoja europske historiografije i njegove realizacije u hrvatskoj historiografiji nisu sudjelovali u konceptualizaciji Antoljakova rada. Pokušaj uvrštavanja na drugom mjestu u knjizi dviju rečenica o Voltaireu i prosvjetiteljskoj historiografiji te Gibbonu kao onom koji je spojio historijsku erudiciju i prosvjetiteljsku filozofiju, pri čemu se poziva na knjigu M. Gross,⁴⁸ ne pomaže čitateljima, zbog svoje kratkoće i izoliranosti od ostatka teksta, shvatiti te promjene u europskoj historiografiji niti utječe na daljnju obradu hrvatskih autora.⁴⁹

Na primjeru prikazivanja Baltazara Adama Krčelića možemo navesti još neke detalje preko kojih Antoljak prelazi bez ikakva osvrtanja. Iako detaljno govori o autorovom životopisu, ne izdvaja iz tih podataka aspekte koji bi bili važni za njegov historiografski rad. Antoljak navodi Krčelićeve riječi iz kojih proizlazi da Krčelić ne zna „koje su prave, a koje krive povelje“ pa Antoljak ustvrđuje da „naivni Krčelić“ ne zna „da diplomatika već sto godina prije njega postoji, te da je time ojačana i historijska kritika.“⁵⁰ To i ovdje svjedoči da Antoljak povremeno spomene inozemni kontekst, ali ne objašnjava primjerice zašto neki autori usvajaju historijsku erudiciju, a zašto neki ne, odnosno da je historija uglavnom još uvijek bila shvaćena kao dio književnosti te da paralelno supostoje autori koji se služe historijskim pripovijedanjem bez kritike izvora za razliku od autora koji se služe historijskom erudicijom u procjenjivanju autentičnosti pojedinih isprava ili djela, no ne upuštaju se u pisanje historije. Povezivanje tih dviju odvojenih tradicija događa se, kao što je već navedeno, kod nekih autora u razdoblju prosvjetiteljske historiografije, a u hrvatskoj historiografiji tijekom 19. stoljeća.⁵¹ Nadalje, Antoljak Krčelićevo navođenje Tacita i Livija ne pokušava objasniti niti jednom rečenicom. Krčelićevo djelo *Annuae* nametnulo je pitanje njegova žanrovskog određenja pa Antoljak citira literaturu koja djelo vidi kao spoj memoara i anala ili kronika, ali u šire objašnjavanje žanrovskih odrednica ne ide,⁵² kao uostalom niti u cijelom svom djelu. Antoljak navodi da je Krčelić pokušavao nadopuniti Vitezovićevu kroniku,⁵³ ali ne ulazi u pitanje tadašnjeg statusa kronike kao žanra i zašto je ona bila važna navedenim autorima. Moram napomenuti da je pitanje žanra važno historioografsko pitanje jer povijest historiografije pokazuje da autori pored podataka koje žele

iznijeti koriste i određeni – uvelike kanonizirani – historijski žanr (biografiju, kroniku itd.), strukturiraju svoje djelo (npr. opise likova i događaja te sudove o njima) prema antičkim povjesničarima-uzorima, dok i dalje veliku ulogu igra shvaćanje historije kao književnosti kojoj je cilj poučiti i zabaviti čitatelje. Postupno u razdoblju 17.-19. stoljeća postaje važno imaju li povjesničari mogućnosti doći do posve specijaliziranog obrazovanja za usvajanje historijske erudicije, odnosno s vremenom razvijenih pomoćnih povijesnih znanosti, koje će im omogućiti kritiku povijesnih izvora, što je uspio obrazovanjem u inozemstvu postići I. Lučić u 17. stoljeću te F. Rački polovicom 19. stoljeća, a njihovoj se razini na kraju 18. stoljeća približio J. Mikoczy. Kada Krčelić iznosi primjerice podatke o crkvenoj i školskoj povijesti, Antoljak ne izvodi nikakve zaključke o tematskim usmjerenjima pojedinih hrvatskih autora, već samo navodi da Krčelićeve *Annuae* donose podatke o političkoj, kulturnoj i društvenoj povijesti,⁵⁴ ali ne eksplicira da je i po tome tadašnja historija različita od npr. historije u 20. stoljeću jer ne piše samo o političkoj i državnoj povijesti te istaknutim ličnostima već o različitim aspektima društva. Obradu i tog Krčelićevog djela zaključuje isticanjem njegove važnosti kao izvora za hrvatsku povijest, pri čemu se poziva na Šišića. Kod pisanja o Krčeliću može se pronaći i ono što se može primijetiti kod navođenja drugih autora: „No nas i danas ipak privlači mišljenje Šišića koji kaže da Krčelić nije nikakav rodoljub, kao što je bio Vitezović, niti ima nacionalne svijesti o narodnom jedinstvu, jer razlikuje Hrvate, Slavonce, Dalmatince itd.“⁵⁵ To navođenje nacionalnog vrednovanja, odnosno ima li kod pojedinog autora patriotizma ili ne, koje možemo naći kod Antoljakova ocjenjivanja različitih autora,⁵⁶ ne smatram primjerenim jer u prvom planu treba biti historiografsko vrednovanje bez obzira na razinu „rodoljubivosti“, posebice jer se u korist suvremenosti time ne uvažava povijesna različitost prethodnih povjesničara pa historiografski odgovor na pitanje „suditi ili razumjeti“ treba biti u skladu s Blochovim – razumjeti.⁵⁷ Ne treba posebno isticati da su tekstovi koje Antoljak obrađuje tekstovi nekog drugog vremena koje nije imalo obveza prema našoj suvremenosti i ne treba ih mjeriti našim mjerilima.⁵⁸

U daljnjim poglavljima knjige nastavljaju se nizati podaci o brojnim autorima i njihovim djelima i rukopisima, kao i ocjene o njihovoj (ne)kritičnosti te korisnosti izvornih podataka koje donose. Izdvojiti ću ovdje još neke detalje iz tog pregleda o kojima bismo zbog dodatnog konteksta u kojem treba razumijevati povijest historiografije željeli više znati, u koje, međutim, Antoljak ne ulazi. Navodi tako da je manje poznati autor, fra Gašpar Vinjalić, ponudio u 18. stoljeću rukopis mlatačkom tiskaru, koji mu je rekao „da mu se djelo neće prodati, jer je pisano starim stilom, pa ga savjetuje da ga preuredi po novom stilu“.⁵⁹ Stil se ovdje odnosio na pitanje primjerenosti talijanskog jezika kojim je pisano djelo, ali nagovještava nešto i o tržišnim zahtjevima koji su stavljeni pred historiju, u što je ulazilo i stilsko oblikovanje djela. Budući da se pod to Vinjalićevo djelo kasnije potpisao jedan drugi autor, možemo govoriti i o problemu tadašnjeg shvaćanja autorstva. Odlike stila, zahtjevi publike, obrazovanje povjesničara i dr., neka su od pitanja koja su se mogla navesti u obradi hrvatskih povjesničara u Antoljakovoj knjizi. Naravno da se Antoljak nije mogao baviti svim pitanjima, no bilo ih je moguće kratko navesti ili barem postaviti. Nije mi namjera ovdje navesti svu moguću kritiku koja se može uputiti Antoljakovu djelu, već želim naglasiti što više potencijalnih pitanja iz te građe povijesti hrvatske historiografije

kako bi se dodatno naglasio raspon istraživačkih mogućnosti historije historiografije.

Prilikom obrade 19. stoljeća Antoljak daje politički okvir ilirskog pokreta i neoapsolutizma, ali potpuno prelazi preko historiografskih promjena koje dolaze s oblikovanjem modernog svijeta u 19. stoljeću: uspostava historije kao znanstvene discipline, njezino postupno institucionaliziranje na sveučilištima, moderno obrazovanje novih povjesničara, pojava profesionalnih povjesničara, formuliranje historijske metode itd. Ne govori niti o njemačkoj historiografiji i L. Rankeu koji su ta kretanja u velikoj mjeri potaknuli i postali uzorom drugim historiografijama. Kada govori o Lj. Gaju, navodi da je Gaj „shvatio historiju ne kao objektivnu znanost nego kao služavku politike“,⁶⁰ ali tom povezivanju moderne historije s modernom politikom, nacijom i državom ne posvećuje dodatnu pažnju. Za sljedeću Antoljakovu rečenicu: „U Dalmaciji je oduvijek bila omiljena, pod utjecajem talijanske književnosti, biografska grana povijesti. Ona se bavi opisom života, djelima i zaslugama pojedinaca ili više njih skupa.“⁶¹ treba napomenuti da historiografski žanr biografije nije prisutan samo pod utjecajem talijanske književnosti nego je sadržan u historiji kao njezin nosivi dio od samih početaka. Osim već izrečene napomene da je zanemario razvoj europske historiografije, treba napomenuti da Antoljak tek ovdje kratko govori o žanru biografije pa je propustio time se poslužiti za tematsko klasificiranje djela, odnosno žanrovsko razvrstavanje građe koju je obrađivao. I kod povjesničara 19. stoljeća niže ocjene o djelima koje smatra zastarjelima, ali koja mogu biti korisna ako donose važne podatke, čime se ostaje samo na jednom aspektu onog što čini neko historijsko djelo. Kada govori o drugoj polovici 19. stoljeća, navodi da dolaze nove generacije povjesničara „čija državopravna borba daje njihovom radu posebno obilježje“ pa „je to još uvijek pragmatička historiografija, praćena poučnom i patriotskom tendencijom“⁶² te spominje organizacijsku podlogu, izdavanje izvora i pokretanje časopisa.⁶³ Osim što su to sve pitanja koja zahtijevaju dodatni prostor, a Antoljak o njima govori samo jednom rečenicom, to nisu dovoljne odrednice koje obilježavaju hrvatsku historiografiju u drugoj polovici 19. stoljeća, posebice ako imamo na umu tadašnji metodološki razvoj historije kao discipline. Antoljak navodi da se tim izdavanjem izvora i pokrenutim časopisima „sve više i više dobiva zaokružena slika iz pojedinih razdoblja hrvatske povijesti, utemeljene na brojnim objavljenim izvorima“,⁶⁴ pri čemu se i tu naglašava, rekao bih, arhivski pogled na povijest historiografije. Donošenje izvora koji popunjavaju sliku o nekom razdoblju svakako je korisno, no to nije jedini aspekt koji čini historiografiju u 19. stoljeću. Potrebno je primijetiti Antoljakov ispravan navod u fusnoti da historijskoj publicistici „u hrvatskoj historiografiji treba ubuduće što više pažnje posvetiti“,⁶⁵ jer je to jedno od legitimnih istraživačkih pitanja u pisanju o povijesti historiografije i šteta da Antoljak nije pokušao problematizirati taj dio građe koji je iznosio. Isto tako, kada govori o M. Mesiću, spominje kako je Mesić smatrao „da povijest ima biti »magistra vitae«,“⁶⁶ što je odrednica koja je pridavana historiji od antike, ali čemu Antoljak uopće nije posvetio pažnju u knjizi. Kada pak govori o Račkom, Antoljak citira Račkijeve riječi da uz političku povijest „treba s njom skopčati državnu, književnu, umjetničku itd. da bude pravo zrcalo naše prošlosti“,⁶⁷ ali to ne eksplicira niti se upušta u problematiziranje tematskog korpusa hrvatske historiografije u 19. stoljeću, koja nije upućena samo na političku povijest. Ne izvodi također zaključke iz toga da Rački smatra da je teško upustiti se u pisanje sinteze

hrvatske povijesti jer je potrebno prikupiti još mnogo gradiva, pa ne uočava razliku između dotadašnjeg brzog upuštanja u pisanje pregleda hrvatske povijesti i promjena koje su dovele do toga da se i najpozvaniji poput Račkog sustežu od pisanja sinteza zbog potrebe prikupljanja brojnih izvora i pisanja radova o pojedinačnim temama na temelju njih. Da ne spominjem da je citate Račkog da „za našu poviest mnogo još leži u listinah i rukopisih koje treba proučiti“ i da prvo „treba nam proučiti sve izvore“⁶⁸ moguće usporediti s europskim kontekstom, npr. s riječima njegova suvremenika i poznatog francuskog povjesničara Fustela De Coulangesa, koji 1888. navodi da „treba proučiti sve te kategorije dokumenata, ne propustivši ni jedan jedini“ i da je povjesničar obavezan da ih najprije „sve prouči“.⁶⁹ Nadalje, Antoljak nastavlja usko vrednovati autore pa ističe da je npr. Lopašić „pomogao rasvijetliti jedan dio hrvatske još maglovite prošlosti“,⁷⁰ odnosno „uvelike pridonio rasvijetljavanju mnoge do tada tamne stranice hrvatske povijesti“,⁷¹ što je svođenje ukupne djelatnosti povjesničara i raznolike baštine povijesti historiografije na usko shvaćanje, koje po strani ostavlja čitav niz pitanja koja su činila povijesnu zbilju nekog povjesničara, od koje je njegov znanstveni doprinos današnjem vremenu samo jedna komponenta.

U prikazu historiografije u 19. stoljeću Antoljak iznimno detaljno opisuje sadržaje izdanih zbirki izvora, što potvrđuje njegov naglasak na izvore kao dio historije. Pritom je i ovdje izostao europski kontekst skupljanja i objavljivanja izvora. Rečenica u kojoj navodi da je Kukuljevićevo djelo „puno paleografskih i kronoloških pogrešaka, a nije ni rađeno prema tadašnjim najstrožim zakonima diplomatike“⁷² propušta navesti gledište 19. stoljeća na skupljanje izvora i sada već potpuno razvijene pomoćne povijesne znanosti, koje se razlikuje od obilježja historijske erudicije koja mu je prethodila. Antoljak detaljno navodi iz kojih je domaćih i inozemnih arhiva Kukuljević crpio građu (s kojim to u hrvatskoj historiografiji i sustavno počinje), ali ne ulazi u pitanje zašto se to događa baš tada i pod utjecajem kojih sve pojava dolazi od modernog shvaćanja sustavnog prikupljanja i objavljivanja arhivske građe. Tu dolazimo do posebne teme Antoljakova odnosa prema arhivskoj građi, o čemu sam već nešto govorio. Njegovo visoko vrednovanje rada na izvorima vidi se, primjerice, u naglašavanju da je M. Mesić „opisivao događaje onako kako ih je našao u izvorima, te si nije unaprijed stvarao sud o osobama i prilikama da bi ih uklopio u svoju koncepciju“,⁷³ iz čega čitatelj može zaključiti da je izvornu građu potrebno samo iznijeti onako kako se nalazi u arhivu bez ikakve konceptualizacije. To je, nažalost, vidljivo i u Antoljakovoj knjizi, koja je, usprkos velikom obavljenom poslu, ipak samo skladište podataka, a ne, primjerice, mjesto postavljanja brojnih pitanja koja potiču na daljnje problematiziranje. S tim u vezi moguće je navesti da Antoljak u jednoj fusnoti predbacuje Šidaku da se, u vezi s jednim istraživačkim problemom, klonio „istraživanja izvorne arhivske građe“,⁷⁴ dok je sustavno istraživanje izvora Antoljak neosporno smatrao svojom prednošću kao povjesničara i dodatnom vrijednošću knjige, no nije bio svjestan nekih mogućih zamki u vezi toga. Osim tvrdnje da je svoje djelo sveo samo na iznošenje nesintetiziranih podataka, navest ću i Krležine riječi koje je Antoljak donio u spisu *Renesansa hrvatske historiografije*, čiji se sud – „kvantiteti jednoličnog arhivskog materijala neće se pretvoriti u kvalitet historije“⁷⁵ – može primijeniti i na Antoljakovu knjigu. Oni koji su pohvalno pisali o toj knjizi isticali su brojnost podataka koje knjiga donosi, ali je nisu pokušavali problematizirati. O tome svjedoči i prikaz Tereze Ganza-Aras, koja je tekst

o Antoljakovoj knjizi svela samo na povjesničare 19. stoljeća, ističući njihov „važan prilog razrješavanju hrvatskog nacionalnog pitanja“,⁷⁶ te zapravo samo prepričavajući sadržaj poglavlja o 19. stoljeću, ne upuštajući se u problematiziranje Antoljakove knjige ili izvođenje zaključaka o raznim metodološkim, profesijskim i ostalim pitanjima koja obilježavaju ogromne preobrazbe što ih doživljava historija u 19. stoljeću. No za to je potrebno poznavanje ili inozemne literature ili knjiga M. Gross u kojima se mogu pronaći informacije o toj literaturi kako bi se građa mogla teorijski promotriti.⁷⁷

Pregled hrvatske historiografije, u kojem prednost daje korisnosti teksta samo kao izvora i mjesta objavljivanja izvornih podataka, Antoljak završava, s obzirom na značajne povjesničare, s N. Nodilom i T. Smičiklasom, a samo djelo okončava Konstantinom Jirečekom kao inozemnim povjesničarem koji je doprinio proučavanju hrvatske povijesti. U „Završnoj riječi“ Antoljak na 30-ak stranica sumira još jednom izdvajajući najvažnije predstavnike hrvatske historiografije. Ponavlja da su hrvatska srednjovjekovna djela izvori, a ne literatura,⁷⁸ čime je potvrdio nerazumijevanje njihovih – za europski srednji vijek – tipičnih žanrovskih odrednica i neuvažavanje da su to tekstovi nekog drugog vremena, nastali prema tadašnjim mjerilima i potpuno relevantni za upoznavanje obilježja srednjovjekovne historiografije. Pokušao je, nadalje, u jednoj rečenici poopćiti koliko je svećenika, odnosno laika u hrvatskom srednjem vijeku i humanizmu pisalo o povijesti, ali, osim navođenja brojki, nije se upustio u druge zaključke. Za daljnja razdoblja završna riječ se pretvara u puklo nabranje podataka i imena bez pokušaja sintetiziranja i interpretacije.

Izdanju iz 2004. pridodan je i spis *Renesansa hrvatske historiografije: dosadašnje, sadašnje i buduće zadaće* objavljen 1996., koji predstavlja Antoljakov historiografski program, između ostalog, o tome koje bi sve sinteze trebalo napisati i objaviti na stranim jezicima. To djelo u tome dijelu nije doprinos povijesti historiografije, dok u prvom dijelu spisa, kada Antoljak govori o hrvatskoj historiografiji za vrijeme socijalizma, može biti dokument kako je Antoljak, kao primjer jednog hrvatskog povjesničara, gledao nakon 1990. na hrvatsku historiografiju pod marksističkim okvirom. Između ostalog, smatra da je hrvatska historiografija „bila stalno i vješto prosijavana kroz partijsko-marksističko sito, pa je stoga tek tu i tamo dala od sebe nekad slabije, a rijetko jače znakove o svojoj izrazitoj hrvatskoj samobitnosti u znaku hrvatske državnosti“,⁷⁹ što svjedoči o Antoljakovoj drastičnoj promjeni naglaska u vrednovanju hrvatske historiografije. Naglašava partijski pritisak na tadašnju hrvatsku historiografiju i njezinu ideologiziranost te drži da je hrvatska historiografija tada „iskočila iz zapadnoeuropskih historiografskih tračnica.“⁸⁰ Na Antoljakovo isticanje određenih partijskih rezolucija treba imati na umu i protupitanje njihovih realizacija u samim historiografskim djelima, a napose pitanje odnosa ideologizacije i promjena na metodološkoj razini tadašnje historiografije. Antoljakov sud o tadašnjem zaostajanju hrvatske historiografije za zapadnom podlozan je, naravno, raspravi pa treba navesti tvrdnju N. Budaka da su 1950-e i 1960-e „razdoblje naglog osuvremenjivanja hrvatske medievistike, kao i njezinog kvantitativnog razvoja.“⁸¹ Tome problemu slično pristupa – polemizirajući s Antoljakovim tezama – i P. Korunić, tvrdeći da „upravo je zadnjih pedeset godina, gledajući u cjelini, hrvatska historiografija postigla velike rezultate, kao nikada ranije: upravo je tada povijesna istraživanja uzdigla do znanosti, ponajprije razvijajući tehnike, postupke i metode znanstvenog rada, šireći time istraživačku osnovicu.“⁸² Korunić ističe

da ne možemo za sve hrvatske povjesničare reći da su bili ideologizirani i da među njima ima istaknutih znanstvenika „koji su hrvatsku historiografiju, ako na umu imamo njihove znanstvene rezultate i primjenu suvremenih znanstvenih metoda, uzdigli na razinu evropske povijesne znanosti.“⁸³ Moguće je zaključiti da je za ta složena pitanja suočavanja s prošlosti hrvatske historiografije za vrijeme socijalizma i njezina vrednovanja potrebno kompleksnije istraživanje samih historiografskih djela i problema te metodoloških i ideoloških prilika od Antoljakovih iznimno pojednostavljenih ocjena koje izbjegavaju tadašnju hrvatsku historiografiju uravnoteženo promotriti.⁸⁴ Pritom treba napomenuti da naglašavanje – poput Antoljakovog – potpunog ideološkog pritiska na tadašnju hrvatsku historiografiju, navodi na odbacivanje djela koja su se bavila primjerice temama „buna i ustanaka“, kojima se bavio i Antoljak, kao posve nerelevantnim temama, odbacujući time i doprinose marksizma poticanju socijalne i ekonomske historije, što je dakako potrebno još sustavno istražiti.⁸⁵

U spisu *Renesansa hrvatske historiografije* nalaze se i drugi navodi, npr. da „u nas do sada uopće nije posvećena pažnja kada je postala i kako se razvijala povijesna kritika u Hrvata i u njihovim krajevima i gradovima do danas“,⁸⁶ koji pomažu dodatno problematizirati Antoljakovu knjigu *Hrvatska historiografija do 1918.*, jer se na taj citat može nadodati da je šteta da to nije učinio Antoljak u tome djelu. Kada je pri navođenju da treba nastaviti njegovu povijest hrvatske historiografije ponudio periodizaciju koja bi tu građu u 20. stoljeću mogla podijeliti na sljedeća razdoblja: 1918-1929; 6. I. 1929-9. X. 1934; 1934-1939; 26. VIII. 1939-27. III. 1941; 10. IV. 1941-1945; 1945-1948; 1948-1971; 1972-1983; 1983-1991; 8. X. 1991-nadalje,⁸⁷ još je jednom potvrdio dominantno promatranje razvoja historije samo unutar političkog konteksta, a ne u sklopu kretanja, promjena ili novosti unutar same historije kao discipline.

Nakon pregleda Antoljakove knjige *Hrvatska historiografija do 1918.* treba sumirati već naznačeno, čemu treba pridodati i pozitivne sudove o vrijednosti knjige. Antoljakova knjiga je prva i zasad jedina knjiga u hrvatskoj historiografiji koja donosi opširan pregled hrvatske historiografije od srednjeg vijeka do početka 20. stoljeća. Time je njezin doprinos nemoguće zanemariti. Vrijednosti knjige su i u brojnosti autora i djela koje obrađuje te u detaljnom predstavljanju životopisa i prepričavanju sadržaja djela pojedinih povjesničara i zbirki izvora, što može poslužiti raznim istraživačima kao početna informacija. Važno je što je autor posvetio pažnju i manje poznatim autorima te ih time uvrstio u svojevrsni kanon hrvatske historiografije. Dobro je što je obradio i autore iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Slovenije i stranih zemalja koji su se bavili određenim dijelovima hrvatske povijesti. Iz knjige je vidljivo da je Antoljak uložio velik trud u pronalasku informacija o brojnim autorima, konzultiranju njihovih djela i pretraživanju velikog broja rukopisa, što je zahtijevalo dugotrajan arhivski rad, čime je opseg uvrštenih bibliografskih jedinica iznimno velik. Problem je, međutim, što Antoljak građu nije pokušao konceptualizirati pa je sve ostalo samo na iznošenju građe, odnosno navođenju podataka o autorima i njihovim djelima. Naveo sam dijelove knjige u kojima Antoljak donosi određene teorijske postavke o nekom djelu i pokušava ih problematizirati, pri čemu smatram da ih ima itekako nedovoljno (po jedna do dvije

rečenice s vremena na vrijeme) i da ne samo da ne ulaze u dublja objašnjenja nego i sama podliježu kritičkom komentaru. Većina Antoljakova djela ne sadrži europski kontekst povijesnog razvoja historiografije ni teorijskog razmatranja historije niti pokušaja primjene, već formuliranih istraživanja historiografije na hrvatsku historiografiju. Za hrvatsku historiografiju prenositeljica informacija o tim istraživanjima bila je M. Gross. Iako je na nekim mjestima Antoljak citirao njezinu knjigu *Historijska znanost* iz 1976, nije ju, osim navođenja nekoliko okvirnih rečenica o srednjovjekovnoj, humanističkoj i prosvjetiteljskoj historiografiji te historijskoj erudiciji, pokušao ozbiljnije primijeniti. Štoviše, na mjestima na kojima pokušava polemizirati s nekim njezinim tvrdnjama, pokazuje nerazumijevanje specifične historiografske problematike.⁸⁸ Nadalje, Antoljak ne govori o čitavom nizu tema: kako se shvaćala povijest kao povijesna zbilja u određenim razdobljima, kako se shvaćala historija kao disciplina koja je pisala o povijesnoj zbilji, koja je bila uloga historije, kakva su bila očekivanja društva od nje itd. Time je propustio određena djela žanrovski i tematski kontekstualizirati, a ništa nije govorio ni o statusu povjesničara, povjesničarskom obrazovanju, promjenama u vezi toga itd. Činjenica da se u ocjenama pojedinih povjesničara i njihovih djela oslanja pretežno na Šišića rezultira i preuzimanjem shvaćanja historije i povijesti koje je imao Šišić, čime Antoljak nije uvažio da se i u samom pristupu unutar historije historiografije otišlo dalje od Šišićevih postavki. Način na koji je Antoljak iznio građu iz povijesti historiografije sugerira čitateljima da je historija historiografije puko iznošenje podataka o povjesničarima i prepričavanje njihovih djela, što je iznimno tradicionalno shvaćanje područja povijesti historiografije i poddiscipline historije historiografije. Posebno je to osjetljivo u hrvatskoj historiografiji u kojoj se mali broj osoba sustavno bavi historijom historiografije i koja se pretežno ne smatra posebno zanimljivim ili korisnim područjem za vlastiti istraživački rad. Treba stoga podsjetiti da je bavljenje poviješću historiografije, kretanjima u suvremenoj historiografiji i teorijom historije te njihovom istraživačkom međuprožimanju predmet brojnih objavljenih knjiga u vodećim inozemnim historiografijama i svakako ne predstavlja takvo područje kakvim ga je Antoljak predstavio svojom knjigom. S obzirom na činjenicu da su Antoljakova knjiga i knjiga M. Gross među rijetkim knjigama iz historije historiografije dostupnim na hrvatskom jeziku, treba istaknuti pripremani prijevod knjige britanskog povjesničara Johna Burrowa *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century* (London 2007). Knjiga je opsežan pregled europske historiografije od antike do 20. stoljeća, ali iz perspektive intelektualne historije. Iz toga je primjera vidljivo da nije potrebno da pregled povijesti historiografije pruži „sveobuhvatan“ činjenični pregled te discipline, kako je to učinio Antoljak za hrvatsku historiografiju, već to mogu biti – i poželjno je da budu – svojevrsna čitanja povijesti historiografije iz različitih perspektiva. Imajući u vidu da je svaka tradicija nešto što se uvijek iznova preispituje, treba podsjetiti da su, primjerice, povjesničari oko francuskog časopisa *Annales*, kada su otvarali nove pristupe u historiji, svoju poziciju dodatno legitimirali kritičkim ispitivanjem historiografske baštine iz koje su izrasli, ali su isticali i poticajnost povjesničara iz 19. stoljeća poput Micheleta i Fustela de Coulangesa te mnogih drugih čije su određene historiografske pretpostavke mogli povezati s pitanjima koja su htjeli iznova artikulirati kao inovativnima. Mislim također da ne treba posebno naglašavati da bi historija kao disciplina koja istražuje prošlost baš

zbog toga morala biti upućena na istraživanje vlastite kako daljnje tako i bliže prošlosti svoje discipline, s ciljem dodatnog problematiziranja njezinih suvremenih postavki i otvaranja novih historiografskih pitanja.

Vodeći računa o svemu izrečenom, mogu zaključiti kako Antoljakovo djelo, usprkos važnog doprinosa historiji hrvatske historiografije, iznosi samo povijest pojedinih povjesničara, a ne složenu povijest hrvatske historiografije. Antoljakova knjiga neosporno povećava naše znanje o brojnim hrvatskim povjesničarima, ali to znanje niti strukturno proširuje niti poticajno produbljuje.

POPIS ANTOLJAKOVIH DJELA:

1936. - *Dalmacija i Venecija na preliminarima u Leobenu i na miru u Campo-Formiu*. Zagreb.
1942. - *Pregled hrvatske poviesti*. Zagreb.
1943. - *Poviest Hrvata*. Zagreb.
1944. - *Dalmatinsko pitanje kroz vjekove: vjekovne težnje i borbe Hrvata za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom*. Zagreb.
1956. - *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*. Zagreb.
1962. - *Izvori za istorijata na narodite FNRJ za sreden vek*. Skopje.
1966. - *Pomošni istoriski nauki*. Skopje.
1969. - *Samuilovata država*. Skopje.
1971. - *Pomočne istorijske nauke*. Kraljevo.
1972. - *Shkencat ndihmëse të historisë*, Prishtinë.
1978. - *Izvori za historiju naroda Jugoslavije: srednji vijek*, Zadar.
1980. - *Pomošni istoriski nauki*, 2. dopunjeno izdanje. Skopje.
1980. - *Pacta ili Concordia od 1102. godine*. Zagreb.
1985. - *Samuel and His State*. Skopje.
1985. - *Srednovekovna Makedonija*. Skopje.
1986. - *Izvori i literatura o prošlosti otoka Raba od ranoga srednjeg vijeka do godine 1797*. Zadar – Rab.
1992. - *Hrvati u prošlosti: izabrani radovi*, izabrao i uredio Stijepo Obad. Split.
1992. - *Hrvatska historiografija do 1918.*, sv. I-II. Zagreb.
1994. - *Pregled hrvatske povijesti* [suautori Šime Batović... et al.], 2. dopunjeno izdanje. Split.
1994. - *A Survey of Croatian History*. Split.
1996. - *Renesansa hrvatske historiografije: dosadašnje, sadašnje i buduće zadaće*. Pazin.
2004. - *Hrvatska historiografija*, 2. dopunjeno izdanje. Zagreb.

KORIŠTENA LITERATURA

- AGIČIĆ, Damir (1996.), Hrvatska historiografija u posljednjih godinu dana (jesen 1995.-ljetu 1996.), u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 29, 288-294.
- ANTOLJAK, Stjepan (1992.), *Hrvatska historiografija do 1918.*, sv. I-II, Zagreb.
- ANTOLJAK, Stjepan (1996.), *Renesansa hrvatske historiografije : dosadašnje, sadašnje i buduće zadace*, Pazin.
- ANTOLJAK, Stjepan (2004.), *Hrvatska historiografija*, 2. dopunjeno izdanje, Zagreb.
- Bibliografija *Historijskoga zbornika* 1948-2007 (2008.), u: *Historijski zbornik* LXI, br. 1.
- BLOCH, Marc (2008.), *Apologija historije ili zanat povjesničara*, Zagreb.
- BREISACH, Ernst (2007.), *Historiography: Ancient, Medieval, and Modern*, Chicago.
- BUDAK, Neven (1999.), Hrvatska historiografija o srednjem vijeku, u: *Historijski zbornik* LII, 165-169.
- BURROW, John (2008.), *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*, New York.
- CRIJEVIĆ TUBERON, Ludovik (2001.), *Komentari o mojem vremenu*, uvodna studija Vlado Rezar, Zagreb.
- FIRE, Fransoa (1994.), Rođenje istorije, u: *Radionica istorije*, Sremski Karlovci, 129-162.
- GANZA-ARAS, Tereza (1994.), Prikaz knjige Stjepana Antoljaka „Hrvatska historiografija do 1918.“, u: *Zadarska smotra* 5-6, 292-296.
- GROSS, Mirjana (1976.), *Historijska znanost : razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb.
- GROSS, Mirjana (1996.), *Suvremena historiografija : korijeni, postignuća, traganja*, Zagreb.
- IVIĆ, Nenad (1992.), *Domišljanje prošlosti : kako je trinaestostoljetni splitski arhidakon Toma napravio svoju salonitansku historiju*, Zagreb.
- IVIĆ, Nenad (2009.), *Napulj i druga imaginarna mjesta*, Zagreb.
- KARBONEL, Šarl-Olivije (1999.), *Istoriografija*, Beograd.
- KORUNIĆ, Petar (1998.), Povijesna struka i kritika hrvatske historiografije danas, u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 31, 166-179.
- KURELAC, Miroslav (1994.), *Ivan Lučić Lucius : otac hrvatske historiografije*, Zagreb.
- Leksikon hrvatskih pisaca* (2000.), Zagreb.
- MATIJEVIĆ-SOKOL, Mirjana (2002.), *Toma Arhidakon i njegovo djelo: rano doba hrvatske povijesti*, Jastrebarsko.
- OBAD, Stijepo (1984.), *Stjepan Antoljak. U povodu 75. obljetnice života i 50. obljetnice znanstvenog rada*, Zadar.
- RICOEUR, Paul (2008.), Pamćenje, povijest, zaborav, u: *Quorum* XXIV, br. 2, 241-266.
- ROKSANDIĆ, Drago (1999.), Historija o hrvatskom ranom novom vijeku u europskom kontekstu, u: *Historijski zbornik* LII, 171-177.
- ŠVAB, Mladen (1997.), Odhodu gospoda, u: *Vijenac*, br. 96, 18. rujna 1997.
- VRANJEŠ-ŠOLJAN, Božena (1999.), Historiografija o 19. stoljeću, u: *Historijski zbornik* LII, 179-185.
- Zbornik Stjepanu Antoljaku u čast* (2003.), ur. Josip Kolanović, Zagreb.

BILJEŠKE

- 1 Tekst je nastao na poziv uredništva studentskog časopisa *Pro tempore* na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Zahvaljujem kolegi Filipu Šimetinu Šegviću na suradnji i prijedlogu da potaknem studentice i studente na pisanje sličnih tekstova o pojedinim povjesničarima povodom njihovih obljetnica. Zahvaljujem kolegicama Zrinki Borovečki, Martini Findrik i Mariji Zubak na prihvaćanju tog zadatka, uloženom trudu i suradnji prilikom oblikovanja njihovih tekstova.
- 2 ANTOLJAK 2004, 849. Citate iz Antoljakovih djela *Hrvatska historiografija do 1918.* i *Renesansa hrvatske historiografije* navodit ću prema izdanju iz 2004. jer *Hrvatska historiografija* okuplja na jednom mjestu oba ta djela i predstavlja nadopunjeno izdanje *Hrvatske historiografije do 1918.*
- 3 Podatke o Antoljakovom životopisu i cjelokupnoj bibliografiji moguće je pronaći u knjižici Stijepa Obada *Stjepan Antoljak. U povodu 75. obljetnice života i 50. obljetnice znanstvenog rada*, Zadar 1984. i *Zborniku Stjepanu Antoljaku u čast*, ur. Josip Kolanović, Zagreb 2003.
- 4 „Stjepan Antoljak jedan je od najboljih poznavatelja arhivskoga gradiva niza europskih zemalja, te je u svrhu njegova proučavanja boravio u arhivima Beča, Graza, Münchena, Pariza, Udina, Firence, Rima, Bologne, Padove, Venecije, Barija i Stockholma.“, u: ŠVAB 1997; iste riječi otisnute su i u bilješki o autoru u: ANTOLJAK 2004, 899; „Radovi prof. Antoljaka se temelje na arhivskoj građi koju je desetljećima sakupljao u brojnim arhivima i bibliotekama u zemlji i inozemstvu (...).“, u: OBAD 1984, 9; „Njegov životni put trajno ga je povezivao s arhivom. Ponajprije, kao povjesničar sve svoje radove zasniva na arhivskome gradivu. Može se reći da su rijetki povjesničari koji su toliko vremena proboravili u arhivskim čitaonicama i izradili tolike ispise na temelju kojih su pisali svoje povijesne radove. Za njega je arhiv bio izvoriste njegovih povijesnih spoznaja.“, u: ZBORNIK 2003, 7.
- 5 OBAD 1984, 21; ŠVAB 1997. Za manje pozitivne aspekte činjenice pripadanja tradicionalnoj historiografiji treba imati u vidu ocjenu N. Budaka: „Uz društvenu, gospodarsku i socijalnu povijest, zasnovanu na osuvremenjenim metodološkim zasadama, u hrvatskoj je medievistici nastavila svoj život i tradicionalna, uvelike zastarjela događajnica, čiji je najproduktivniji predstavnik bio Stjepan Antoljak, a najkvalitetniji Jaroslav Šidak, čiji se medievistički rad zadržao uglavnom na problemima Crkve bosanske.“, u: BUDAK 1999, 168.
- 6 Usp. Bibliografija *Historijskoga zbornika 1948-2007.*, u: *Historijski zbornik*, god. LXI, br. 1, Zagreb 2008.
- 7 OBAD 1984, 21, što potvrđuje i sam Antoljak, usp. ANTOLJAK 2004, 850.
- 8 ZBORNIK 2003, 26.
- 9 ŠVAB 1997.
- 10 <http://www.matica.hr/www/wwwizd2.nsf/AllWebDocs/stjepanantoljak> - pristup ostvaren 15. ožujka 2010.
- 11 ROKSANDIĆ 1999, 173.
- 12 ANTOLJAK 2004, 11.
- 13 Za radove koji pokazuju više povijesnohistoriografskog razumijevanja za tekstove srednjovjekovnih povjesničara vidi, uz drugu literaturu o Tomi Arhidakonu (usp. MATIJEVIĆ-SOKOL 2002), posebno IVIĆ 1992. Zanimljivo je s tog aspekta usporediti i Antoljakovo pisanje o popu Dukljaninu, Tomi Arhidakonu, Mihi Madjjevu, Cutheisu i Pavlu Andreisu s njihovom obradom u *Leksikonu hrvatskih pisaca* (Zagreb 2000), u kojem Nenad Ivić, uz podatke o autoru, djelu, njegovom značenju kao izvoru za hrvatsku povijest, značajnu pažnju posvećuje i žanrovskim odrednicama djela i njihovom europskom historiografskom kontekstu.
- 14 ANTOLJAK 2004, 5.
- 15 Slično zaključuje i M. Gross navodeći da Antoljakova knjiga „ne proučava metode nego obavještava o životu pojedinih autora i njihovim (napisanim) djelima“, u: GROSS 1996, 18, fusn. 18.
- 16 O historiji kao mladoj disciplini vidi BLOCH 2008, 12, 42; o oblikovanju historije kao znanstvene discipline u 19. stoljeću usp. GROSS 1996, od str. 120 nadalje.
- 17 ANTOLJAK 2004, 5.
- 18 ANTOLJAK 2004, 6-9.
- 19 ANTOLJAK 2004, 8.
- 20 ANTOLJAK 2004, 7.
- 21 ANTOLJAK 2004, 11.
- 22 ANTOLJAK 2004, 13.
- 23 ANTOLJAK 2004, 13; GROSS 1996, 17-18.
- 24 ANTOLJAK 2004, 13.
- 25 ANTOLJAK 2004, 5.
- 26 Sama knjiga M. Gross i njezino značenje za hrvatsku historiju historiografije zahtijeva posebnu analizu u koju se ovdje neću upuštati.

- 27 Izdvojiti ću samo neke citate, npr. ANTOLJAK 2004, 59: „(...)... na Hrvatskom se primorju odigrala teška i krvava borba između senjskih uskoka i Venecije, koja koristi sva dopuštena i nedopuštena sredstva da ove hrabre i smione čuvare Jadranskoga mora potisne s njegovih obala u unutrašnjost zemlje...“; 217: „Svojim [Josip II – op. B. J.] pak političkim sistemom koji je bio koban za Hrvatsku, baca Hrvate u naručaj suviše nacionalističke Ugarske.“; 389: „Uspostavljanjem ustavnog poretka (1860) Hrvati su bili prisiljeni zauzeti svoj stav u temeljnim državnim pitanjima. Ali oni su se u tome pokazali potpuno nespreni i njih je ponovno izigrala Ugarska, kojoj je nagodbom s Austrijom (1867) Hrvatska u potpunosti prepuštena.“
- 28 ANTOLJAK 2004, 17.
- 29 ANTOLJAK 2004, 17-18, 793.
- 30 ANTOLJAK 2004, 17-21.
- 31 ANTOLJAK 2004, 26.
- 32 ANTOLJAK 2004, 26.
- 33 GROSS 1996, 35-67; za opseg značenja i nasljedovanja antičkih uzora na primjeru hrvatskog povjesničara usp. primjerice uvodnu studiju Vlade Rezara djelu *Komentari o mojem vremenu* Ludovika Crijevića Tuberonu, u: CRIJEVIĆ TUBERON 2001. Usp. također BREISACH 2007, 160.
- 34 ANTOLJAK 2004, 30.
- 35 ANTOLJAK 2004, 32-33.
- 36 Antoljak spominje riječi F. Zenka da se tada „prvi put u povijesti europske teorijske misli pokušalo javnom diskusijom utvrditi bit povijesti i osvijetliti čovjekov odnos prema njoj“, ali to sve, kao i obrada F. Petrića, ostaje samo na toj fusnoti. ANTOLJAK 2004, 51, fusn. 241.
- 37 ANTOLJAK 2004, 54-55.
- 38 Vramčevu kroniku kao primjer upotrebe srednjovjekovnog periodizacijskog obrasca šest doba i pisanja od postanka svijeta do suvremenosti spominje GROSS 1996, 39, fusn. 4.
- 39 ANTOLJAK 2004, 71.
- 40 Navedeno prema RICOEUR 2008, 258, fusn. 21.
- 41 ANTOLJAK 2004, 91.
- 42 ANTOLJAK 2004, 205.
- 43 ANTOLJAK 2004, 205. Pokušajem obrade pitanja povjesničara-svećenika u 19. stoljeću bavio sam se u izlaganju „Povjesničari-svećenici i hrvatska historiografija u 19. stoljeću“ na III. kongresu hrvatskih povjesničara 2008. (neobjavljeno), a nekim aspektima profesionalizacije kod povjesničara u tekstu „Odnos prestižnih profesija i društva u 19. stoljeću na primjeru Franje Račkog, Stojana Novakovića i Baltazara Bogišića“ (u tisku).
- 44 ANTOLJAK 2004, 206.
- 45 ANTOLJAK 2004, 131, fusn. 631.
- 46 O historijskoj erudiciji i njezinom značenju za historiju vidi GROSS 1996, 72-76; BLOCH 2008, 91-132; FIRE 1994, 129-162.
- 47 ANTOLJAK 2004, 206.
- 48 ANTOLJAK 2004, 218.
- 49 Za razumijevanje tih pojava usp. GROSS 1996, 90-98.
- 50 ANTOLJAK 2004, 227.
- 51 GROSS 1996, 90-98, 101-110, 120-131, 172-188.
- 52 ANTOLJAK 2004, 231.
- 53 ANTOLJAK 2004, 234.
- 54 ANTOLJAK 2004, 233.
- 55 ANTOLJAK 2004, 237.
- 56 ANTOLJAK 2004, 674: Tkalčićev rad je „pun rodoljubivog osjećaja“; 791: Thallóczy je „mađarski šovinist“; 793: Marulić je „pravi rodoljub“ itd.
- 57 BLOCH 2008, 133-137.
- 58 Usp. IVIĆ 2009, 362 (povodom objavljivanja prijevoda jednog antičkog djela): „Svaka pojava nekog drevnog teksta izaziva radost: ponudom čitanja potvrđuje zanimljivost i otvorenost starine; svježinom vrela podsjeća da uz sadašnjost postoji i prošlost tako daleka da se, na sreću, tek s mukom može upregnuti u suvremena kola.“; 371: tome je moguće pridružiti i Ivićeve opaske o teškoćama s razumijevanjem antičkih i srednjovjekovnih tekstova, koje „proizlaze iz različita, katkad potpuno strana načina mišljenja onog tko ih je stvorio, te različite komunikacijske situacije u koju su uronjeni.“
- 59 ANTOLJAK 2004, 252.
- 60 ANTOLJAK 2004, 341.
- 61 ANTOLJAK 2004, 364.
- 62 ANTOLJAK 2004, 389.
- 63 ANTOLJAK 2004, 390.
- 64 ANTOLJAK 2004, 390. Na kraju tog odlomka fusnotom upućuje na Šidakov tekst. Moguće je stoga ovdje napomenuti da je i Šidakovo bavljenje historijom historiografije često sadržavalo samo izdvajanje

- znanstvenih rezultata pojedinog povjesničara za koje je smatrao da vrijede i u njegovo vrijeme. Tu možemo pronaći sličnost s Šišićevim pristupom i ustvrditi kontinuitet između Šišića, Šidaka i Antoljaka u pristupu povjesničarima, premda po kvaliteti obrade, usprkos tome što je objavljenom knjigom dao – između njih trojice – najopsežniji doprinos, Antoljaku pripada najslabija ocjena.
- 65 ANTOLJAK 2004, 393, fusn. 2047.
- 66 ANTOLJAK 2004, 455-456.
- 67 ANTOLJAK 2004, 509.
- 68 ANTOLJAK 2004, 509.
- 69 KARBONEL 1999, 92-93.
- 70 ANTOLJAK 2004, 531.
- 71 ANTOLJAK 2004, 541.
- 72 ANTOLJAK 2004, 404.
- 73 ANTOLJAK 2004, 455.
- 74 ANTOLJAK 2004, 478, fusn. 2463.
- 75 ANTOLJAK 2004, 832.
- 76 GANZA-ARAS 1994, 292.
- 77 Treba ovdje istaknuti napomenu D. Roksandića da poglavlje „Poznanstvenjenje hrvatske historiografije u 19. stoljeću“ iz knjige M. Gross *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja* (1996) predstavlja „rijedak primjer pokušaja europskog kontekstualiziranja razvojnih procesa u hrvatskoj historiografiji.“, u: ROKSANDIĆ 1999, 176. Primjenjujući taj sud na Antoljakovu knjigu, možemo zaključiti da njegov pregled hrvatske historiografije ne sadrži ni europsku kontekstualizaciju niti prikaz njezinih razvojnih procesa.
- 78 ANTOLJAK 2004, 793.
- 79 ANTOLJAK 2004, 829.
- 80 ANTOLJAK 2004, 829.
- 81 BUDAK 1999, 167.
- 82 KORUNIĆ 1998, 172.
- 83 KORUNIĆ 1998, 172-173.
- 84 Iz Korunićevih oštrih ocjena Antoljakova djela *Renesansa hrvatske historiografije*, između ostalog, kako to „nije ozbiljno znanstveno djelo“ i da bi moglo poslužiti „samo u jednome: da shvatimo kako ne treba pisati povijest hrvatske historiografije“, izdvojiti ću napomenu o Antoljaku koja može vrijediti i za njegovo djelo *Hrvatska historiografija do 1918.*, koje je u središtu zanimanja moga teksta: „On na primjer može navesti niz pojedinačnih podataka, ali ne može uočiti osnovne probleme vezane uz razvoj povijesne znanosti.“, u: KORUNIĆ 1998, 173. Korunićevim navodima treba pridodati i kratku ocjenu D. Agičića o *Renesansi hrvatske historiografije*: „U svojoj je analizi Antoljak previše subjektivan. Štoviše, mnogo češće analizira programatske tekstove nastale pod utjecajem službene politike, negoli što provodi podrobnu analizu samih povijesnih djela, a u nekim je prijedlozima nerealan.“, u: AGIČIĆ 1996, 289.
- 85 B. Vranješ-Šoljan je, uz napomenu da „većina povjesničara nije prihvatila dogmatska i ideološka gledišta vladajuće komunističke partije nego je profesionalno i nadasve odgovorno obavljala svoje istraživačke zadaće“, navela da se čini „da je, između ostaloga i zahtjev za prihvaćanjem marksističkih metoda zaslužan što se hrvatska historiografija postupno počela okretati k istraživanju socijalne historije i uporabi novih metoda i rezultata drugih društvenih znanosti.“, u: VRANJEŠ-ŠOLJAN 1999, 182. Usp. BUDAK 1999, 167: „(...)... zahtjev za marksističkim tumačenjem prošlosti ubrzo je usmjerio rad povjesničara prema izučavanju gospodarske i društvene povijesti... (...)“
- 86 ANTOLJAK 2004, 859.
- 87 ANTOLJAK 2004, 851.
- 88 Izdvojiti ću pritom tek jednu Antoljakovu napomenu u kojoj smatra da ne stoji tvrdnja M. Gross da je Rački „pripadao Rankeovoj školi“ jer „znamo kako se je i gdje sve stručno i praktično obrazovao“, iz čega proizlazi pretpostavka da pripadnost Rankeovoj školi podrazumijeva da se netko kod Rankea obrazovao, što uz druge Antoljakove navode da se Račkijeva historijska metoda u određenim detaljima razlikuje od Rankeove, pokazuje da ne shvaća da je riječ o nasljedovanju tadašnjeg shvaćanja osnovnih postulata historije, koje je preuzela većina tadašnjih povjesničara diljem Europe. Usp. ANTOLJAK 2004, 809; GROSS 1996, 177, fusn. 20.

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlaisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com